

Nəsimi ədəbi mirasında ərəb dili

Gövhər Baxşəliyeva

*AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına
Şərqsünaslıq İnstitutunun direktoru,
Milli Məclisin deputatı, akademik*

Giriş

Böyük Azərbaycan şairi Seyid İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı hər zaman Azərbaycan, Türkiyə, İran və Avropa tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Hələ orta əsrlərdə onun əsərləri təzkirə və cümlələrə daxil edilməklə yanaşı, ayrıca divanlar şəklində də üzü köçürülərək yayılmışdır. Bunu şərtləndirən səbəblərdən biri də əsərlərinin üçdilliliyidir. Şairin poetik irsinin üçdilliliyi barədə ilk məlumata orta çağ müəlliflərindən XVI əsr təzkirəçisi Lətif Qəstəmonulunun “Təzkirətüş-şüəra” adlı əsərində rast gəlinir. Təzkirəçi Nəsiminin türk, fars və ərəb dillərinin hər birində divanı olmasını bildirir (11, 333).

Nəsiminin ərəbcə divanı bizə gəlib çatmasa da, ümumiyyətlə, onun belə bir divan sahibi olub-olmaması hələlik təsdiqini tapmasa belə, şairin poetik irsində ərəb dilindən geniş istifadə olunması inkar olunmaz faktır.

Tədqiqatçılar Nəsiminin ərəbcə yaradıcılığı haqqında

Qeyd etməliyik ki, Nəsiminin şeirində ərəb dilindən istifadə klassik şeirimizə xas olan bir spesifikasiyanın inikasını şəkildədir, yəni şairin ərəb dilindən istifadəsi özünü ayrı-ayrı ərəbcə ifadə, tərkib, cümlə və beytlər şəklində göstərir. Nəsiminin Qurana bələdliyi, iqtibasları, təlimləri, surə adlarına istinadları da (7, 171) onun ərəb dilini mükəmməl bildiyini təsdiqləyir.

Məlum olduğu kimi, mütəfəkkir şairin bizə gəlib çatan irsi türkcə və farsca iki divandan ibarətdir və hər iki divanda şairin ərəbcə beytlərinə də yer verilmişdir. Qeyd etməliyik ki, Nəsiminin azsaylı ərəbcə şeirləri onun farsca divanında “Ərəbcə şeirlər və müləmmə” qismində yer alır. Şairin farsca divanının sonunda yer alan bu ərəbcə 3 qəzəl və 2 müləmmə (ərəbcə-farsca) şeirdən başqa, Nəsiminin hər iki divanına səpələnən ərəbcə ifadə və cümlələr onun bu dilə kifayət qədər bələd olduğunu göstərir. Eyni zamanda bu şeirlər onun ərəbcədəki sənətkarlığının səviyyəsini müəyyənləşdirməyə də yardım edir, şairin ərəb dilində bədii söz sənətkarlığını izləmək və ərəbcə əsərləri ilə bəzi paralellər aparmaq baxımından da maraq doğurur. Eyni ədəbi təzahür Füzuli yaradıcılığı üçün də xarakterikdir. Təəssüf ki,

Nəsiminin ərəbcə əsərlərinin sayca azlığı onları daha geniş çevrədə, ərəb şeiri kontekstində öyrənməyə və bu əsasda sələf-xələflik münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan vermir.

Burada bu cəhəti də vurğulamalıyıq ki, Nəsimi türkcə şeirlərində ərəb və fars sözlərini türkcə ilə ustalıqla əlaqələndirir, bu ifadələrlə yaradılan poetik vasitələr şeirə bəzək verir və nəticədə o poetik parça bədii-estetik dəyər kəsb etmiş olur (bu barədə bax: 1, 75).

Nəsiminin ərəbcə poetik irsi çox kiçik həcmli olsa da, istər Azərbaycan, istərsə də xarici ölkə tədqiqatçılarının diqqətindən kənarda qalmamışdır. Şairin hər iki divanının nəşrlərindəki ön sözlərdə, yaradıcılığının müxtəlif problemlərinə həsr olunmuş tədqiqat əsərlərində yeri gəldikcə bu məsələyə də toxunulmuşdur. Bu barədə azərbaycanlı tədqiqatçılardan Həmid Məmmədzaadə, Abdulla Məhəmmədi, türkiyəli araşdırıcılardan Hüseyn Ayan, Veys Dəğirmənçay, iranlı tədqiqatçılardan Yədulla Cəlal Pəndari, Hüseyn Sədiq və digərləri söz açmışlar.

İranlı araşdırıcı Hüseyn Sədiqə görə, Nəsiminin ərəbcə divanının mükəmməl nüsxəsi tapılmasa da, onun Hafizi-Quran olduğu və ömrünün son illərini ərəblər arasında yaşamağı aydındır. Türkcə və farsca divanlarında işlətdiyi ərəbcə lətif müləmmələr onun ərəb şeirinə bələd olduğuna bir sübutdur (9, 70). Tədqiqatçıya görə, bəlkə hürufiliyin ərəblər arasında qadağan olduğu, onun ərəbcə divanının gizli saxlanması bir səbəb olmuşdur (9, 70-71). Bu mülahizə isə maraq doğursa da, fərziyyə olmaqdan irəli gedə bilmir.

Amma tanınmış türkiyəli alim Hüseyn Ayan şairin ərəbcə divanı olması barədəki mülahizəni şübhə altına alır. Nəsimişünas alimə görə, *“istər türkcə, istər farsca divanlarındakı beytlərdən, müləmmələri və bir-iki dənə ərəbcə qəzəldən ərəbcəni yaxşı bildiyi və bu dildə də şeirlər yazma biləcək qədər məlumatla sahib olduğu görünür. Buna görə də bəzi qaynaqlar “əl-lisaneyni-səlasə”də şeir söyləmişdir deyirlər”* (1, 23). Tədqiqatçının istinadından onun *“əl-lisaneyni-səlasə”* ifadəsi ilə Lətif Qəstəmonulunun *“Təzkirətüş-şüəra”*sını nəzərdə tutması məlum olur. Maraqlıdır ki, V. Değirmençay şairin ərəbcə divanının hələlik əldə olunmadığını bildirərək, əldə olan ərəbcə poetik mətnləri barədə dəqiq məlumat versə də, şairin əsərlərini sadalayarkən ərəbcə divanı da əsərin siyahısına daxil edir. (2, LII)

Qeyd etməliyik ki, şairin ərəbcə şeirlərinin səviyyəsi haqqında rəy müxtəlifliyi var. Prof. Həmid Məmmədşadəyə görə, ərəbcə şeirlərin söylənməsində də Nəsimi məharət və kamillik göstərmişdir (9, 6).

İranlı tədqiqatçı Yədulla Cəlal Pəndari isə şairin ərəbcə şeirlərini belə qiymətləndirir: *“onun ərəbcə şeirlərini ərəbdillilərdən artıq, farsdillilə başa düşər”* (12, 28).

Şərqşünas alim A. Məhəmmədi *“Nəsiminin yaradıcılığında ərəbcə ifadələrin forma və məzmununun bəzi xüsusiyyətləri”* mövzusunda yazdığı dissertasiya işində Nəsiminin dilində ərəbcə ilə bağlılığın təzahür şəkillərini araşdırmış, hərf, ifadə, tərkib və cümlələr şəklində üzə çıxan bu bəhrələnməni ən incə nüanslarınadək tədqiq etmişdir. Bu araşdırmasının nəticəsi olaraq Abdulla Məhəmmədi yazır ki, dövrünün böyük alimi olaraq, Nəsimi ərəb dilinin qrammatikasına yaxından bələd olmuşdur. (8, 9) Görkəmli nəsimişünas Hüseyn Ayanın araşdırması da bu məsələyə aydınlıq gətirir: *“Zamanında mədrəsələrdə oxudulan ərəbcə sərf və nəhv, fiqh, təfsir və kəlam oxuduğuna işarət edən beytlərinə rast gəlinir”* (1, 13).

Orta əsrlər ədəbiyyatı tədqiqatçısı Turqut Qarabəy də Nəsiminin ərəbcə şeir yaradıcılığına münasibət bildirərək yazır: *“bəzi qaynaqlarda Nəsiminin türkcə və farsca divanlarından ayrı olaraq ərəbcə şeirlərindən meydana gələn bir də ərəbcə divanı olduğundan söz edilməkdədir. Bu anda əlimizdə Nəsiminin 3 ərəbcə şeiri var. Bunlardan ikisi farsca divanında iki ərəbcə-farsca müləmmə, digəri türkcə divanında bir türkcə-farsca-ərəbcə müləmmə şeirlərdən ibarətdir. Ancaq bu ana qədər Nəsiminin bəzi qaynaqlarda sözü edilən ərəbcə divanı tapılmamışdır”* (4, 123).

Nəsiminin anadilli və farsca divanlarında ərəb dilinin yeri

Nəsiminin ərəbcə ifadə, söz tərkibi və cümlələrinin xarakteri, bədii, fəlsəfi və qrammatik dəyərləri barədə də araşdırmalarda bir sıra mülahizələr

söylənmişdir. Onun hürufilik görüşləri əsasında hərf-lərə leksik məna yükləməsindən də ayrıca bəhs edilmiş, şairin Quran ayə və surələrindən iqtibasları, ərəbcə idiomatik ifadələrdən istifadəsi Azərbaycan dilçiliyində dəyərləndirilmişdir (bax: 8, 5).

Nəsiminin ərəbcə şeirlərinin təhlili göstərir ki, şairin bir sıra görüşləri türkcə və farsca şeirlərində olduğu kimi, ərəbcə şeirlərində də ifadəsini tapmışdır. Bu müştərəklik başlıca olaraq təsəvvüfi mülahizələrin ifadəsində görünür (bax: 8, 17). Bununla yanaşı, onun bu azsaylı ərəbcə şeirlərində dini, fəlsəfi düşüncəsi, irfan və hürufiliklə bağlı görüşlərinin açıq ifadələri verilmişdir. İlahi eşqin inikasını tapdığı aşığıdakı örnəklərə nəzər yetirək:

اني لقد اتصلت با لذات
يا من قطع الوصال هيهات

(12, 381)

(Mən zat (Tanrı) ilə birləşdim,
Ey vüsali kəsən kişi, heyhat!)

və ya:

لك العدل لك السلطان لك الحكم لك البرهان
لك قدیس یا سبحان لك العطف لك نعمة

(12, 381)

(Ədalət sənindir, hökmranlıq sənindir, hökm sənindir, dəlil sənindir,
Ey Sübhan! Müqəddəslik sənindir, mərhəmət sənindir).

Sonuncu beytin yer aldığı ərəbcə şeirdə Nəsiminin səmimi islami görüşləri və Tanrıya həmd və sənası görünür. Mütəfəkkir əsməi-hüsnadan *Sübhan, Zahir, Tahir, Qadir, Qəffar, Munim, Muhsin, Mufzil, Vahid, Məcid, Həmid* kimi adlarla Tanrıya xitab edərək, onun fəziləti və mərhəmətinə sığındığını dilə gətirir.

Nəsiminin ərəbcə şeirlərində Fəzlullaha münasibəti də ifadə edilmiş, ərəbcə iki beytlik şeiri mürşidinə həsr edilmişdir:

رايت وجهك من تحت شعرک ليلا
بنور وجهك يا ذالجلال و الا كرام

(12, 383)

(Gecə yüzünü saçının altında gördüm,
Sənin yüzünün nuruyla, ey cəlal və şərəf sahibi!)

اذا فنيت فقل لي بفضلک فضلا
وجدت وجه بقايی بقی و □اد و لام

(12, 383)

(Yox olduğun zaman mənə fəzlinlə Fəzl de;
Əbədilik yolunu “fe”, “zad” və “lam”da buldum).

Şairin müləmmə şeirlərinin sayı barədə də araşdırmalarda fikir ayrılığı görünür. Belə ki, türkiyəli

tədqiqatçı V.Değirmençay şairin türkcə divanında müləmmə olaraq, yalnız bir şeiri (farsca-türkcə-ərəbcə) qeyd edir. (2, XXXV) Amma azərbaycanlı tədqiqatçı S.Şıxıyeva “Nəsiminin müləmmə-mədhıyyəsi: struktur və ideya-məzmun özəllikləri” adlı məqaləsində yazır: “Şairin türkcə divanında bu qəsidəsindən başqa, müləmmə poetik formasına müvafiq gələn qəzəl və tuyuq qəlibində də bir neçə şəri vardır. Nəsiminin bir qəsidəsini H.Araslı, beş qəzəlini H.Ayan, bir neçə qəzəl və bir tuyuğunu isə H.Sədiq müləmmə olaraq qeyd etmişlər”. (6, 173-174) Tədqiqatçıya görə, “Nəsiminin türkcə divanındakı müləmmə şeirlər bəzən iki, bəzən üçdillli, farsca divanında isə bir beyt istisna olmaqla ikidillidir (ərəb və fars)” (6, 180). Araşdırmada Nəsiminin misralarının ikisi türk, ikisi isə ərəb dilində olmaqla bir tuyuq-müləmməsi də təhlil edilir.

Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, türk-fars, türk-ərəb, ərəb-fars dillərində işlənən söz və ifadələrin birgə iştirakı ilə yazılan örnəklər “müləmmə” nümunələri sayılır.

Nəsiminin yaradıcılığında xüsusi yeri olan müləmmə şeirlərindən birindən irfani məzmunlu ərəbcə bir beytə nəzər salaq:

لقد فنيت عن الغير لا وجود سواي
لان نفى وجودي شيوته لبقاي

(12, 385)

(Masıvayı kəndimdən çıxardım, atdım, məndən başqa bir varlıq qalmadı,

Çünki varlığımın yox olması əbədiyyəmin gerçəkləşməsi deməkdir).

Nəsimişünas S.Şıxıyeva yazır: “Müqayisəli təhlilimiz əsasında belə bir nəticəyə gəldik ki, qəzəl janrının qəlibindəki müləmmələrdə də Nəsimi bu poetik formanın struktur tələbləri və çərçivəsini aşaraq, ilhamının diktəsi ilə yazmış və belə demək mümkünsə, fikrin ifadəsi ona hansı dildə gəlibsə, onu poetik formanın qəlibləşmiş texnikasına məcburi uyğunlaşdırmayaraq, sərbəst bir şəkildə ifadəyə üstünlük vermişdir. Örnəklərə nəzər salaq. Nəsiminin:

Saqiya, mahi-siyam oldu təmam,
Gəl bəri, sunsağəri-mey, vəssələm,

- mətəli qəzəlinin üçüncü, altıncı, səkkizinci və doqquzuncu beytlərində birinci misralar türk, ikinci misralar ərəbcə verilmişdir” (6, 174).

Qeyd etdiyimiz poetik parçalardan da görünüyü kimi, Nəsiminin ərəbcə şeirlərində diqqət yetirilən başlıca cəhət kamillik və Tanrı sevgisidir. Şairin bu əsərləri sayca azlığı və mövzu məhdudiyyəti baxımından, təəssüf ki, türkcə və farsca şeirləri qədər onun söz sənətkarlığı və poetik qüdrəti barədə söz açmağa imkan vermir. Bununla belə, bu əsərlər üçdillli bədii-fəlsəfi fikir tariximizin bir səhifəsi olması baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Nəsimi ərəb tədqiqatçısının gözü ilə

Nəsiminin ərəb dünyasındakı şöhrəti və onu tanıdan səbəblər barədə fikir müxtəlifliyi var. Biz burada mövzudan uzaqlaşmamaq üçün bu mürəkkəb məsələnin təhlilinə girişməyəcəyik. Mövzu şairin ərəb dilindəki ədəbi mirası olduğundan bu barədə ərəb müəlliflərinin rəyini araşdırmağa çalışdıq. Bu istiqamətdə apardığımız tədqiqat yalnız bir kitabın varlığını üzə çıxardı. Ərəb tədqiqatçısı Əbdülfəttah Ravvas Qələcinin “Hələb yaqutu İmadəddin Nəsimi: həyatı, şeirləri və fəlsəfi fikirləri” adlı kitabı (Dəməşq, 1991) ərəb coğrafiyasında şairə həsr olunmuş yeganə məlum monoqrafik tədqiqatdır və bu cəhəti ilə də əhəmiyyət kəsb edir. Oxucularda bu müəllifin şəxsiyyəti barədə təsəvvür yaratmaq niyyəti ilə qeyd etməliyik ki, 1938-ci ildə Suriyanın Hələb şəhərində anadan olan Əbdülfəttah Qələci 35 kitabın müəllifidir. Dahi mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin zamanında fəlsəfi-dini fikirlərinin geniş təbliğ olunduğu Hələb şəhərində ərəb bir tədqiqatçının qələmindən belə bir araşdırmanın ərsəyə gətirilməsi onun dəyərini daha da artırır. 88 səhifədən ibarət olan kitab nisbətən kiçik formatdadır. Mündəricat, yeddi əsas başlıq və alt başlıqlardan ibarət olan kitabda Nəsiminin həyatı haqqında dolğun məlumat verilməklə yanaşı, onun fəlsəfi-dini fikirlərinin geniş təhlilinə də yer verilir. Şairin yaşadığı tarixi dövrə işiq tutan “Qısa tarixi məlumat” başlıqlı his-

sədə o dövrün siyasi-ictimai vəziyyəti barəsində, siyasi çəkişmələrin baş verdiyi bir coğrafiya haqqında məlumatlar yer almışdır. “Həyatı və fikirlərinin formalaşmasına təsir edən mədəniyyət qaynaqları” bölməsində şairin doğum tarixi və yeri ilə əlaqədar mübahisəli fikirlərə toxunulmuş, bu mövzuda xüsusən də azərbaycanlı alimlərin fikirlərinə etimad edilmişdir. Nəsiminin fəlsəfi-ədəbi fikir dünyasının formalaşmasında onun müxtəlif coğrafi məkanlarda yaşamasının rolundan və bu coğrafi məkanlardakı çoxçeşidli mədəni və dini qaynaqlardan bəhs olunmuşdur. Bu bölmədə həmçinin Nəsiminin üç dildə qələmə aldığı divanları və nüsxələri haqqında məlumat verilmişdir. “Nəsimi və hürufiliyə çağırış” başlıqlı bölmədə hürufilik hərəkatı tarixi aspektdən dəyərləndirilmiş, onun fəlsəfi-ürfani qatları haqqında məlumat verilmiş və Nəsiminin bu hərəkatın geniş yayılmasındakı rolundan bəhs olunmuşdur. “Nəsiminin memorialı” adlı başlıqda şairin Hələbdəki məqbərəsinin coğrafi mövqeyi, memari xüsusiyyətlərindən bəhs edilmişdir. “Nəsiminin şeirlərində insan” başlıqlı bölmədə müharibələrin vüsət tapdığı bir dövrdə, sultanların, hakimlərin qan tökdüyü bir çağda insanın nə qədər müqəddəs olduğu, onun ilahi gözəlliklərlə süslənmiş bir varlıq olduğu düşüncəsi şairin şeirləri əsasında təhlil olunmuşdur. “Duyğu və ürfan arasında qəzəl” başlıqlı bölmədə şairin qəzəllərinin əsas motivini dünyəvi hisslərin, yoxsa ürfani duyğuların təşkil etdiyi, yaxud da hər ikisinin Nəsimi qəzəlinin əsasını təşkil etdiyi mövzusu təhlil olunmuşdur. “Seçilmiş mətnlər” başlıqlı sonuncu hissədə isə şairin bəzi şeirlərinin (qəzəl, məsnəvi, tuyuq və s.) ingilis və fars dillərindən ərəb dilinə edilmiş tərcümələri verilmişdir. Kitabın sonunda isə tədqiqat əsnasında istifadə olunan mənbələrin siyahısı yer alır. Onu da qeyd edək ki, bu mənbələr arasında 1973-cü ildə Bakıda nəşr olunan İmadəddin Nəsiminin əsərləri və həmin tarixdə Həmid Araslının tərtibi ilə nəşr edilən Nəsimi divanı da yer alır.

Azərbaycanlı tədqiqatçılara görə, “Qələçinin kitabını ərəb ölkələrində böyük Azərbaycan şairi haqqında nəşr olunmuş ilk sanballı əsər saymaq olar”. (5, 23)

Yeri gəlmişkən bunu da qeyd etməliyik ki, hazırda Şərqşünaslıq İnstitutunun əməkdaşı, dosent Mahir Həmidova bu monoqrafiyanın tərcüməsi tapşırılmışdır.

Ümumiyyətlə, ərəb ədəbiyyatşünaslığında Nəsimi irsinin tədqiqi tarixinə 2008-ci ildə Suriyada təşkil olunmuş konfransda oxunan məruzələri də daxil etmək olar. Həmin məruzələrin qısa icmalını təqdim edən akad. Bəkir Nəbiyevin məlumatından aydın olur ki, Məhəmməd Kamalın “Nəsiminin qətl səbəbləri: bəzi təfərrüatlar” məruzəsində Nəsimi qədim ərəbcə qaynaqlar əsasında mətin, heyratəmiz dözümlü və iradə sahibi bir şəxs kimi, Sarbonna universitetinin yetirməsi Hüseyn əs-Sadıqın məruzə-

sində isə şair islam dininin bilicisi kimi təqdim olunmuşdur. Dr. Mahmud Əhkam hürufilik və Nəsimi ilə bağlı digər mənbələrdə rast gəlinməyən məsələlərə diqqət yetirmişdir. (5, 75-80) Dr. Məhəmməd Kaccah isə öz məruzəsində şair haqqında yeganə məlum monoqrafiyaya – Qələçinin “Hələb yaqutu İmadəddin Nəsimi” əsərinə diqqəti cəlb etdi. Həmin tədbir haqqında hörmətli akademik B.Nəbiyevin kitabı, eləcə də institutun əməkdaşı S.Şıxıyevanın verdiyi məlumat əsasında belə bir qənaətə gəldik ki, şairin həyat və yaradıcılığı barədə ərəb alimləri az məlumatlıdırlar. Çox ehtimal ki, şairin ərəbcə ədəbi əsərlərinin sayca azlığı onun ərəb dünyasında tədqiqinə imkan verməmişdir. Şair haqqında istər Qələçinin adını qeyd etdiyimiz kitabı, istər Suriyada 2008-ci ildə, istərsə də Azərbaycanda 2009-cu ildə keçirilən elmi konfranslar şairin ərəb dünyasında tanınması üçün faydalı bir təşəbbüs olmuşdu. Lakin həmin konfranslarda iştirak edən azərbaycanlı alimlərin ərəbcəyə tərcümə olunmuş məruzələrinin, eləcə də ərəb alimlərinin məqalələrinin mətnlərinin çap olunmaması təəssüf doğurur. Zənnimizcə, ərəb dünyasında Nəsiminin tanınması üçün

ciddi təbliğat işləri aparılmalı, 2008 və 2009-cu illər konfranslarındakı məruzələrin mətnləri nəşr olunmalı, digər ciddi araşdırmalar ərəb dilinə çevrilərək təqdim olunmalıdır. Bu yolla Nəsiminin ərəb ölkələrində daha geniş dairələrdə tanınmasına nail olmaq olar.

Bununla belə, çağdaş ərəb müəlliflərinin Nəsimi irsinə heç maraq göstərmədiyini söyləmək də olmaz. Prezident İlham Əliyevin 11 yanvarda böyük Azərbaycan mütəfəkkiri və şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illiyi münasibətilə 2019-cu ilin Azərbaycanda “Nəsimi ili” elan edilməsi haqqında Sərəncam imzalaması şairi bir çox xarici ölkə alimləri kimi, ərəb tədqiqatçılarının da diqqət mərkəzinə çəkdi. Belə ki, ərəbşünas alim İmamverdi Həmidovun “*Əlcəzair alimi Nəsimi haqqında...*” məqaləsi bizi prof. Zaim Xanşlavin ədəbi fəaliyyəti ilə tanış edir. Tədqiqatçı yazır ki, “*prof. Z.Xanşlavi Nəsimi irsinə çoxdan maraq göstərir. O, şairin əsərlərindən seçilmiş nümunələri fransız və ərəb dillərinə tərcümə etməklə məşğuldur*”. (4) Əslində bu çox sevindirici bir haldır və şairin öz əsərləri əsasında daha geniş dairələrdə tanınıb sevilməsinə yol açar bilər. İ.Həmidov öz məqaləsində daha sonra yazır: “*Əlcəzairdə Azərbaycan şairinin şeirlərinə maraq Z.Xanşlavidən başqa, Bistra Universitetinin müəllimi doktor Xələfallah Muhud tərəfindən də göstərilməkdədir. Sonuncu müəllif çalışdığı universitetdə Dünya ədəbiyyatı fənni üzrə mühazirələrdə Nəsimiyə yer verir*”. (4)

Nəticə

Sonda bunu da qeyd etməliyik ki, Nəsiminin ərəbcə mirası bir neçə şeir və müləmmələrdəki fraqmentlər şəklində bizə gəlib çatsa da, bu şeirlər müstəsna əhəmiyyətə malikdir və şairin ərəb dilinə bələdlilik səviyyəsi barədə təsəvvür yaradır. Tədqiqat göstərdi ki, Nəsiminin ərəbcə əsərlərinin azsaylı olması onu ərəb tədqiqatçılarının diqqətindən kənarda qoymuşdur və o, az sayda tədqiqat əsərində araşdırmaya cəlb olunmuşdur. Bu isə Azərbaycan nəsimişünaslığı və şərqşünaslığı qarşısında şairin əsərlərinin ərəb dilinə tərcüməsi, nəşri və təbliği sahəsindəki boşluğu aradan qaldırmaq kimi mühüm bir vəzifənin durduğunu göstərir.

Ədəbiyyat

1. Ayan Hüseyn. Nesimi. Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserler ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni, I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
2. Dəğirmənçay Veyis, Karakoyunlu Hükümdarı Cihānşāh ve Farsça Şiirleri (Dîvân-ı Hakikî). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 2004.
3. Həmidov İmamverdi. Əlcəzair alimi Nəsimi haqqında... (<http://edebiyatqazeti.az/news/incesenet/4060-elcezair-alimi-nesimi-haqqinda>)

4. Karabey Turgut: Nesimi: Hayatı - Sanatı – Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
5. Nəbiyev Bəkir. Nəsimi kəlamının işığında. Bakı: “Qarabağ” nəşriyyatı, 2009
6. Şıxıyeva Səadət. Nəsiminin müləmmə-mədhiyyəsi: struktur və ideya-məzmun özəllikləri // Şərq filologiyası məsələləri (VII buraxılış), Bakı, 2013, s. 169-204.
7. Ünver Mustafa. Hurufilik ve Kuran. Nesimî Örneği, Ankara: Fecr Yayınları, 2003.
8. Мамеди (Ханмухаммеда) А.Я. О некоторых особенностях формы и содержания арабских выражений в творчестве Несими. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Баку, 1967.
9. دیوان اشعار ترکی سید عمادالدین نسیمی، تصحیح، تحشیه و مقدمه: دکتر ح.م. صریق، انتشارات اختر، تبریز، 1387.
10. سید عماد الدین نسیمی با مقدمه مقابله و تصحیح حمید محمد زاده، نشریات دولتی آذربایجان، باکو، 1972.
11. لطیفی قسطنونلو. تذکره لطیفی، «در سعادت»، اقدام مطبعه سی، 1314
12. ید الله جلالی پنداری. سیری در زندگانی و اشعار نسیمی // زندگی و اشعار عمادالدین نسیمی، به کوشش یدالله جلالی پنداری، تهران، 1993.

Govhar Bakhshaliyeva

The Arabic language in Nasimi's literary heritage

Summary

Although we do not possess an Arabic diwan by Seyyed İmadəddin Nasimi, an outstanding Azerbaijani poet, and principally it is not confirmed that he has written such a diwan at all, it is an unquestionable fact that his poetic heritage is written in three languages. As is known, the extant heritage of the thinker poet is consist of two diwans written in Turkish and Persian, and both of them involve arabic couplets. Worthy of note is that Nasimi's few Arabic poems are in his Persian diwan in the section entitled “Arabic verses and mulamma”. Besides those three odes and two mulammas (Arabic-Persian) Arabic phrases and sentences in his two diwans show that Nasimi had a good knowledge of this language. The article examines the researchers' views on Nasimi's Arabic creativity, shows Arabic's place in the poet's Turkish and Persian diwans, and reviews the Arab researcher's views on Nasimi.